

KATARZYNA JANIAK
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

DORADZTWO W ZAKRESIE POZAROLNICZEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ - POMOC W URZECZYWISTNIANIU PLANÓW

1. Uwagi wstępne

W przekształceniach wsi i rolnictwa coraz bardziej wzrasta znaczenie doradztwa, które powinno zapewnić swoim odbiorcom pomoc w przystosowaniu się do zmieniających się warunków. Co więcej, doradztwo powinno mieć aktywny udział w rozwoju wsi. Musi zatem w porozumieniu z odbiorcami poszukiwać optymalnych rozwiązań problemów zaistniałych na wsi. Działania instytucji doradczych na wsi powinny być skierowane głównie na maksymalizację dochodów rolników, co na pewno w wielu wypadkach będzie związane z podejmowaniem pozarolniczej działalności gospodarczej.

W artykule podjęto skromną próbę oceny pracy doradczej w dwóch gminach województwa sieradzkiego, w których przebadano 80 rolników w latach 1994-1995. Ponadto zamieszczono opinię doradców na temat funkcjonowania systemu pomocy dla rolników rozpoczynających pozarolniczą działalność gospodarczą.

2. Opinie rolników o pomocy udzielanej przez doradców

Ośrodki doradztwa rolniczego planują swą działalność w oparciu o priorytety wyznaczone przez Społeczną Radę Doradztwa Rolniczego (jako organu opiniodawczego i doradczego w każdym z ośrodków), Urząd Wojewódzki oraz Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej. Ze względu na szeroki zakres problemów ludności rolniczej z jednej strony, a ograniczone zasoby finansowe, kadrowe i materialne z drugiej, doradcy mają określone zadania priorytetowe do zrealizowania i ich hierarchię. Priorytetami tymi w województwie sieradzkim w badanym zakresie było:

1. Poprawa efektywności produkcji w podstawowych kierunkach produkcji rolniczej (zboża, ziemniaki, mleko, żywiec wieprzowy i wołowy);

2. Informacje o rynku podaży i zbytu produktów rolniczych, rynków środków do produkcji rolniczej oraz informacja o opłacalności produkcji;
3. Promowanie produktów rolnych;
4. Edukacja w zakresie samopomocy rolników;
5. Poprawa warunków socjalno-bytowych rodzin rolniczych i poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu;
6. Popularyzacja zagadnień ochrony środowiska naturalnego na wsi .

W jednym z tych priorytetów pojawia się interesujące nas zagadnienie, a mianowicie: *pomoc rolnikom w poszukiwaniu alternatywnych źródeł dochodu*. Oznacza to, że w planach badanego ośrodka doradztwa rolniczego dotyczących poprawy warunków socjalno-bytowych rodzin wiejskich przewiduje się - obok innych dróg - uzyskiwanie dodatkowych i alternatywnych źródeł dochodu. W tym ujęciu intencje przedstawicieli administracji i samorządu rolników są zgodne z celami samych rolników. Rozwój alternatywnych źródeł dochodu nie jest tu powiązany z koncepcją wielofunkcyjnego rozwoju wsi, a przede wszystkim z potrzebami samych rolników. Wydaje się, że ten punkt widzenia można uznać za słuszny, choć brak mu szerszej i dłuższej perspektywy. Nie jest on bowiem powiązany z przemianami strukturalnymi obszarów wiejskich i rolnictwa, ani też z zasobami wytwórczymi i ze środowiskiem przyrodniczym tych gmin.

Znamienne jest i to, że w planie działalności ODR jedynie w części ogólnej mówi się o udzielaniu pomocy rolnikom i wspieraniu ich w poszukiwaniach alternatywnych źródeł dochodów. W części szczegółowej planu temu zadaniu odpowiadają jedynie propozycje alternatyw odnoszących się do produkcji rolniczej, a nie zaś do działalności pozarolniczej. I w tym rozumieniu ODR nie podejmuje się dzisiaj aktywizacji rolników i wspierania ich przedsiębiorczości w innych - pozarolniczych - działalnościach.

W związku z zaistniałą sytuacją można postawić pytanie: *Czy sami doradcy terenowi podejmują próbę zaspokojenia nowych potrzeb rolników ? Jednym z mierników oceny roli, jaką pełni doradca może być fakt: czy i na ile ma on wpływ na wzmacnianie motywacji rolników i konsekwencji w urzeczywistnianiu podjętych przez nich decyzji*. Na pytanie to starałam się uzyskać odpowiedź drogą pośrednią. Zapytałam rolników: *czy zamierzają kontynuować podjętą działalność*, a jeśli tak *to: czy zamierzają ją intensyfikować*. Z drugiej strony szukałam powiązania (zależności) między tymi odpowiedziami a pomocą udzielaną tym gospodarstwom przez doradców (tab. 1).

Z przeprowadzonych badań wynika, że wszyscy badani rolnicy z obydwu gmin, zamierzają kontynuować podjętą działalność. Zdecydowana większość (77,5%) zamierza kontynuować pozarolniczą działalność gospodarczą w dotych-

czasowych rozmiarach, a 12,5% zamierza powiększyć rozmiar dotychczasowej działalności. Z danych tabeli 1 wynika ponadto, że dla większości badanych na trwałość ich decyzji wpływ mieli oni sami. Doradca jedynie w 18 przypadkach (22,5%) miał tu jakiś udział.

Tabela 1.

Pomoc ze strony doradztwa a plany rolników

Nazwa gminy	Pomoc doradcy	Rolnicy zamierzający kontynuować działalność			
		ogółem	w tym:		
			w dotychczasowych rozmiarach	w powiększonych rozmiarach	w pomniejszonych rozmiarach
Poddębice	wysoka	8	7	1	-
	niska	41	32	9	-
Wartkowice	wysoka	10	6	4	-
	niska	21	17	4	-

Źródło: Obliczenia własne

Charakterystyczne jest generalnie to, że badani rolnicy w ogóle z pomocy doradcy do tej pory nie korzystali. Dotyczy to nie tylko działalności pozarolniczej (dodatkowej), ale także prowadzenia gospodarstwa rolniczego. Dla 62 rolników (77,5%) kontakty z doradcą w ogóle nie miały miejsca, albo miały charakter okazjonalny. Doradcy nie mieli więc w tej grupie wpływu na podjęte decyzje, ani na jej przebieg i dalsze plany. Konsekwencją tego stanu rzeczy jest zakres pomocy doradcy w pokonywaniu trudności na jakie napotykali rolnicy w różnych etapach urzeczywistniania swych decyzji.

Rolnicy pytani o pomoc ze strony doradcy i jego udział w pokonywaniu trudności nie wyrażali entuzjazmu. W gminie Poddębice jedynie 8 (16,3%) rolników uznało tę pomoc za wystarczającą, a w gminie Wartkowice - 9 (29,0%). Pomoc ta dotyczyła etapu rozpoczynania działalności. Z pomocą w pokonywaniu trudności pojawiających się w trakcie trwania działalności (napotykało na nie 63 rolników) spotkało się jeszcze mniej rolników.

Pojawia się pytanie: czy rolnicy odczuwają potrzebę skorzystania z pomocy z zewnątrz i czego ewentualnie ta pomoc powinna dotyczyć? Dane na ten temat zawarto w tabeli 2.

Uzyskane opinie wyraźnie wskazują, iż zakres i zasięg oczekiwanej pomocy jest szeroki. Na pierwszym miejscu badani rolnicy - przedsiębiorcy oczekują *informacji dotyczących prawnych i finansowych podstaw działalności, możliwości usprawnień, perspektyw rozwoju działalności w bliższej i dalszej perspektywie*. Źródłem informacji, a także doskonalenia działalności, mogliby być inni rolnicy prowadzący podobną działalność. Tego typu wymiana doświadczeń zdaniem rolników winna być przez kogoś zorganizowana, a tą osobą mógłby być doradca.

Tabela 2.

Potrzeby badanych rolników

Rodzaje porad	Wiek badanych				Płeć		Wykształcenie ^(a)				Lata prowadzenia DDG ^(b)				Obszar gospodarstwa					
	<35	35-50	51-65	>65	M	K	I	II	III	IV	1	2-3	4-5	>5	<2	2-5	5-7	7-10	10-15	>15
Informacja	6	58	4	1	59	10	-	3	47	19	3	29	13	22	8	24	13	13	5	6
Wymiana doświadczeń	3	39	3	-	39	3	-	-	34	11	1	20	11	13	4	20	7	8	3	5
Opracowanie biznes planu	5	44	4	-	47	6	-	2	34	17	2	21	14	18	7	16	12	9	-	5
Brak zdania	2	5	1	-	6	3	-	-	6	3	3	2	1	3	3	-	2	3	-	1

(a) I - wyższe; II - średnie; III - zasadnicze; IV - podstawowe pełne i niepełne.

(b) DDG - dodatkowa działalność gospodarcza.

Źródło: Badania własne.

Opracowanie biznes planu to kolejne ważne zadanie dla doradcy. Rolnicy na ogół zlecają tego typu opracowanie, a tą osobą nie zawsze jest doradca. Okazuje się, że tego rodzaju potrzeby zgłaszają wszyscy rolnicy i to niezależnie od posiadanego wykształcenia, stażu pracy i okresu prowadzenia działalności dodatkowej. Należy sądzić, że prowadzenie gospodarstwa i podjęcie pozarolniczej działalności uniemożliwia samodzielne docieranie do źródeł informacji, a ich różnorodność wymaga czasu, którego rolnikom brakuje. Tego typu sytuacja wskazuje dobitnie, iż ośrodki doradztwa i zatrudnieni w nich specjaliści muszą bardziej intensywnie realizować wspomniane zadanie. Wymaga to oczywiście podjęcia przez te ośrodki wielu zadań, począwszy od diagnozowania możliwości i warunków rozwijania określonych typów działalności, oceny ich opłacalności, wypracowania form i metod udzielania pomocy rolnikom, a kończąc na podnoszeniu poziomu wiedzy z tej dziedziny.

3. Opinie doradców

Działalność doradcza na terenie województwa sieradzkiego (WODR Kościerzyn) realizowana jest przez 24 specjalistów branżowych zatrudnionych w poszczególnych działach:

- doradztwa,
- szkolenia,
- socjalno-bytowy i prawny,

- informacji naukowo-technicznej i wydawnictw

Do bieżących zadań specjalistów branżowych należą⁽¹⁾:

- utrzymywanie kontaktów i współpraca z instytucjami naukowo-badawczymi, oświatowymi oraz organizacjami rolników,
- współpraca z instytucjami obsługi rolnictwa (w tym szczególnie z bankami), z jednostkami zaopatrzenia i skupu itp.,
- analizowanie trendów występujących w rolnictwie i opracowywanie prognoz zmian krótko- i długoterminowych,
- opracowywanie planów i organizacja szkoleń, seminariów, konferencji i konkursów dla doradców terenowych i rolników,
- opracowywanie ulotek, instrukcji, biuletynów i innych materiałów informacyjnych,
- opracowywanie tekstów artykułów do miesięcznika „*Rozmaitości Rolnicze*”,
- planowanie i prowadzenie prac wdrożeniowo-upowszechniających.

Doradcy pracują na rzecz rolnictwa i zgodnie z potrzebami rolników. Wynika to z obecnej organizacji doradztwa w Polsce, w którym na realizowane plany doradcze mają wpływ rolnicy. W roku 1990 zrobiono pierwszy krok w procesie uspołecznienia doradztwa, powołując społeczne rady doradztwa rolniczego. Rady te oceniają realizację pracy doradczej oraz przedstawiają propozycje i oczekiwania opiniując plan pracy na najbliższy rok. Rady te mają uprawnienia opiniodawczo-doradcze w obszarze działania ODR. W ten sposób nastąpiło przybliżenie doradztwa rolniczego do jego odbiorców, którymi są przede wszystkim rolnicy indywidualni i zapewnienie im możliwości oddziaływania na pracę ośrodków doradztwa rolniczego zgodnie z ich potrzebami⁽²⁾, a więc i w zakresie działalności pozarolniczej.

Aby poznać opinie doradców na temat przedsiębiorczości rolników w działalności pozarolniczej przeprowadzono wywiad z doradcą pracującym w badanych gminach. Stanowisko to sprawuje - w obydwu gminach - jedna osoba (kobieta z wyższym wykształceniem rolniczym, o stażu pracy w rolnictwie 22 lata, w doradztwie 17 lat), która ma pod opieką 100 gospodarstw, o średnim poziomie produkcji rolniczej. Wśród najczęściej stosowanych metod i form pracy wymieniono metodę innowacyjno-wdrożeniową, formy pracy indywidualne oraz grupowe. Zdaniem doradców w gminie Poddębice i Wartkowie do podjęcia pozarolniczej działalności gospodarczej skłania rolników chęć pozyskania dodatkowego źródła dochodu. Najczęściej występująca działalność to działalność handlowo-usługowa, a najrzadziej przetwórstwo rolno-spożywcze.

(1) Plan doradztwa rolniczego. WODR Kościerzyn 1994.

(2) Por. A. P. Wiatrak: Doradztwo wobec przekształceń rolnictwa. „*Nowoczesne Rolnictwo*” 1994, nr 1, s. 40-41.

Pomoc ze strony doradców polega na zapoznaniu rolników z zasadami programów pomocowych, programami rozwijania zamierzonej działalności pozarolniczej, biznes planów, pomocy w pozyskaniu kredytu itp. Rolnicy, zdaniem doradców z ODR, oceniają tę pomoc jako wystarczającą. Wśród trudności jakie napotykają rolnicy, doradcy wymieniają: brak kwalifikacji, przydatnych pomieszczeń do tego rodzaju działalności oraz obawa przed ryzykiem.

4. Doskonalenie systemu doradztwa

Rezultaty pracy doradczej zależą od rodzajów i motywów skłaniających rolników do korzystania z porad. Motywy te są uzależnione od takich czynników jak: kwalifikacje doradców, potrzeba korzystania z doradztwa, zadowolenie z dotychczasowych porad, odpłatność za porady. Jak wiadomo na wsi brak - poza doradztwem rolniczym - innych form doradztwa, a ODR-y nie zawsze są w stanie takie doradztwo zapewnić. Na ogół nie przygotowuje się doradców do takiej pracy (doradztwa na rzecz rozwoju wsi i społeczności lokalnych), a nawet duże starania ODR i doradców - jak wynika z badań w woj. sieradzkim - nie zawsze są wystarczające. Jest to nowy rodzaj pracy, który wymaga wiedzy i znajomości nowych umiejętności, często specyficznych dla danego obszaru. Ponadto brak wypracowanego systemu polityki przemian strukturalnych wsi i rolnictwa nie sprzyja rozwijaniu doradztwa na rzecz rozwoju wsi. Z kolei w przypadku rolników niskie dochody ograniczają korzystanie z odpłatnych usług doradczych. Są to istotne przyczyny niedostatecznej aktywności mieszkańców wsi.

Wśród preferowanych form doradztwa - jak wynika z badań K. Tabora⁽³⁾ - rolnicy preferują porady indywidualne, w czasie których jest możliwość omówienia szans i zagrożeń uruchomienia dodatkowej działalności gospodarczej oraz różnych ich wariantów. Oprócz tego preferowane są: różne formy szkolenia kursy, wystawy specjalistyczne, targi oraz literatura fachowa. Wszystkie wymienione formy pomocy pozwalają rolnikom poznać interesujące zagadnienia i lepiej przygotować się do zamierzonej lub prowadzonej działalności. We wspieraniu przedsiębiorczości pozarolniczej rolnicy potrzebują doradztwa, które dotyczyłoby⁽⁴⁾:

1. Pomocy edukacyjnej i organizacyjnej w rozwijaniu działalności stanowiących dodatkowe lub alternatywne źródła dochodów dla członków rodzin rolniczych.

(3) K. Tabor: Kierunki doskonalenia systemu doradztwa rolniczego w zakresie pozarolniczej przedsiębiorczości rolników (w:) „*Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników*”. SGGW, Warszawa 1995, s. 136-137.

(4) E. Matuszak: Udział doradztwa rolniczego we wspieraniu przedsiębiorczości wśród rolników (w:) „*Doradztwo rolnicze*” j.w., s. 119.

2. Pomocy szkoleniowej w zdobywaniu kwalifikacji ułatwiających podejmowanie pracy poza rolnictwem.
3. Pomocy edukacyjnej i organizacyjnej w tworzeniu struktur gospodarczych i organizacyjnych w otoczeniu rolnictwa z udziałem rolników, zmierzającej do zwiększenia tzw. rynkowej efektywności produkcji.

W Polsce do tej pory nie ma takiego systemu doradztwa, ale istnieje potrzeba jego stworzenia. Potrzebne jest przy tym większe zaangażowanie władz samorządowych (gmin), które powinny pomagać w rozwijaniu różnych form działalności gospodarczej na swoim terenie, form związanych z posiadanymi zasobami wytwórczymi. W związku z tym doradztwo rolnicze powinno być powiązane z programami rozwoju obszarów, wiejskich, spełniać rolę⁽⁵⁾:

- ukazywania kierunków rozwoju przedsiębiorczości zgodnych z prognoząmi rozwoju środowisk lokalnych i zasobami wytwórczymi,
- inicjującą kontakty rolników z różnymi podmiotami gospodarczymi,
- inspirującą w kształtowaniu aktywnych postaw rolników i cech właściwym działaniom przedsiębiorczym.

(5) A. P. Wiatrak: Doradztwo rolnicze a kształtowanie się przedsiębiorczości rolników. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego” 1996, nr 1.